

XOREOGRAFIYA SAN'AT SOHASI EVROPA VA AZIYA MAMLAKATLARIDA JUDA YAQSHI RIVOJLANGANLIGI HAQIDA TUSHUNCHALARI

Amangeldiev Ulug'bek

Samarqand davlat veterinariya medicinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali talabasi .

Annotaciya: *Ushbu maqolada Xoreografiya san'at sohasi buyicha tushunchalar bildirilgan .*

Key words: *Evropa xoreografiyasi , Uzbek xoreografiyasi , Tariyxiy mayshiy raqslar , Xalq raqslarini sahnalashtirish.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье представлены понятие области хореографического искусства .*

КЛЮЧОВЫ СЛОВА: *Европейская хореография , Узбекская хореография, Исторические народные танцы, Постановка народных танцев .*

Summary: *In this article, the concepts of the field of choreography art are presented.*

Key words: *European choreography, Uzbek choreography, Tariykhiiy maishiy dances, staging folk dances .*

Klassik raqs dastlab raqs san'atiga raqqoslarni tarbiyalash vositasi sifatida kirib keldi. Keyinchalik u alohida, mustaqil janrga aylanib qoldi. Xoreografiyaning asosi bo'lgan, deyarli uch asr mobaynida shakllanib, natijada qat'iy bir tizimga ega bo'lgan harakatlar majmuiklassik raqs maktabi va uning ta'lim metodikasini bugungi kunda butun dunyo tan olgan. Fanning asosiy maqsadi raqs ijrochisining tanasini rivojlantirib, harakatlarni erkin bajarishga o'rgatish hisolanadi. Qaddi-qomatni to'g'ri shakllatiradi, koordinatsiya olish, egiluvchanlikdan tashqari ijodiy fikrlashni, raqs ijrosi madaniyatini shakllantiradi. Klassik raqs terminologiyasi ilk bor XVII asrda Fransiya Qirollik raqs akademiyasida paydo bo'ldi. Pyer Boshan Fransiya Qirollik raqs akademiyasi baletmeysteri. Jan Jak Nover (1727-1810) esa yetakchi fransuz xoreografi hisoblanadi. Klassik raqs terminologiyasi yillar davomida o'zgarib, qo'shimchalar kiritilib, yanada mukammallashib bordi va hozirgi kunda butun jahon raqs ta'minida qo'llanilib kelinayotgan qat'iy bir tizim darajasiga yetdi. Rus klassik raqs maktabi asoschisi professor Vaganova -Agrippina Yakovlevna klassik raqs terminologiyasiga yanada aniqlik kiritilishiga va mukammallashishiga katta hissa qo'shgan. Tibbiyot terminlarini lotin tilida yuritish shart bo'lganidek, klassik raqs terminlarini ham fransuz tilida yuritilishi saqlanib qoldi. Klassik raqsda oyoqning 1 ta erkin va 5 ta ochiq pozitsiyalari mavjud. Qo'llanilgan 1 ta erkin va 3 ta majburiy pozitsiyasi bor. Barmoqlarning «Allonje - Allonge» — (uzaytirilgan), gavdaning 14 www.ziyouz.com kutubxonasi «Kruaze-Croise» - (yopiq yoki chalishtirilgan), «Effase-Effase» - (ochiq yoki yumshatmoq), «Ekarte - Ecarte» - (yon tomonlarga, gavda «kruaze» va «effase» holatlarida), «Arabesk-

Arabesque» - (naqsh yoki bezaklar), «Attityud-Attitude» - (ishchi oyoq 90 gradusga orqaga ko'tarilgan, tizzalar sal bukilgan gavda «kruaze» va «effase» holatlarida) holatlari bor. Doimiy ravishda takrorlanuvchi, oddiydan murakkablashib boruvchi mashqlar to'plami bo'lgan klassik raqs fanini o'rgatish uch qismdan iborat: 1. Stanok yonida ekzersis. 2. Zal o'rtasida ekzersis. 3. Sakrashlar. Har bir qism harakatlarining o'z asosiy vazifasi mavjud. Ular har bir bo'g'im, mushak va paylami birma-bir ishga soladi. Stanok yonidagi ekzersis koordinatsiyaga, oyoqlarni kuchli bo'lishiga, bosh, qo'l va gavdaning elastikligiga, ijro vaqtida barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Raqs san'atining ko'rinishi, qiyofalanishi, ifoda qilinishining g'oyaviy mazmuniga qarab uning insoniyat turmushiga bog'liqligini ko'rishimiz mumkin. Raqs san'ati orqali kishilarning ishlab chiqarish mehnati bilan shug'ullanishini, tabiat bilan kurashishini, ma'naviy tafakkurini anglaymiz. Raqs san'atining manbaasi insoniyatning turmush tarzi bo'lishidan qat'iy nazar turmush harakatlarining xammasi xam raqs harakatlari emas. Ammo xoh xalq raqslari bo'lsin, hoh klassik tarixiy raqslari bo'lsin u bir millatning uzoq tarixiy jarayonidagi dini, turmush urf-odatlarini ko'rsatib beradi. Raqs san'atida, hattoki, bir millatning «Salom, ta'zim qilish» harakati boshqa millatnikiga o'xshamaydi. Turli xil janridagi raqslar shaxslarning xarakterlarini yaratishni asos qilib oladi. Hind xalq raqsidagi «Yomg'ir tilash», «Allohga iltijo qilish», «Oyga xushomad qilish», so'ragan niyatlariga erishganlarida xursand bo'lish va boshqa xatti-harakatlari buddizmning raqsidagi ifodasi bo'lganidek, uyg'ur xalq raqsini olib qaraydigan bo'lsak, «Suv», «Muz», «Tovus», «Munojat», «Samu», «Pir» va boshqa syujetli raqslar turmush urf-odatlaridagi voqea-hodisalarning, 15 www.ziyouz.com kutubxonasi rivoyatlarining shundayligicha diniy e'tiqod bilan bog'liq bo'lganligini ko'rish mumkin. O'zbek va boshqa jahon xalq raqslari ham iltijo qilish, panohtilash, xudoga nola qilishdek tuyg'ularidan holi bo'lmagan. Bunday e'tiqodlar ozayib, keyinchalik turmushning rivojlanishi jarayonida raqs san'atiga aylangan. San'atshunoslarning ilmiy izlanishlari raqs san'atining qadimiyligini, uzoq tarixga ega ekanligini isbotlagan. Halq raqslari chuqur mazmunga ega. Biz ana shu mazmunlarga qiziqib, tadqiq qilishimiz, rivojlantirishimiz va uni davr ruhi bilan sug'orib ma'lum yangi mazmunga ega qilishimiz lozim. Halq raqsini sinchiklab, muhokama qiladigan bo'lsak, mutlaq ko'psonli jahon xalqlarining turmush urf-odati, dunyoqarashlarining ifoda qilinishini ko'rishimiz mumkin. An'anaviy halq raqsining o'ziga xos alohidaligi va xususiyatlarini izlanib topish, o'rganib, to'g'irlab chiqish ilmiy ish hisoblanadi. Tarixiy raqslar necha ming yillar ichida davrdan-davrga o'tib, davom etib kelgan. U garchi halq ijodiyoti bo'lsa ham, davr va tarixning shakli tufayli feodallik ta'siridan holi bo'lmagan. Shuning uchun tabiiy holda bir qancha raqslarga diniy mazmim aralashib, sofligini yo'qotgan yoki yo'qolib ketishiga sabab bo'lgan. Jahon halqlari raqs san'atiga murojaat qiladigan bo'lsak, dunyodagi necha minglab millat va elatlarning raqs san'ati turlari mavjudligini ko'rishimiz mumkin. «Buyuk oktabr inqilobi» davrigacha xalq raqs san'atiga e'tibor berilmagan. Xususan, Rossiyada xoreografiya maktablari va teatrlarda

xalq raqslaridan yiroq bo'lgan aristokratlar, buijuaziyaning yirik, yuqori tabaqali tomoshabinlari uchun raqslar sahnalashtirilgan va ijro etilgan. Sobiq oktabr inqilobidan keyin xalq raqslarini o'rganishga e'tibor o'zgacha tus oldi. Baletmeysterlar haqiqiy xalq materiallariga va jahon klassik raqsi bilan boyitilgan bir qator yangi baletlar va xoreografiyani yaratdilar. Erkaklar raqslarida o'sha xalq erkaklarining kuch-qudrati, mexnatsevarligi, fidoiyligi, ayollarga bo'lgan e'tibori va hurmatini tasvirlab berilsa, ayollar raqslarida esa ulaming nozik his-tuyg'ulari, kamtarin va hokisor, mehribon va bag'rikengligi, vafodorligi va mexnatkashligi tasvirlanadi. Rus xalq raqs san'atining asosini ms xalq o'yinlari, qo'shiqlari, xorovodlari, urf-odat va an'analari tashkil etadi. Rus xalq raqslari xaqida XI asrga taTuqli bo'lgan adabiyotlarda, qadimgi qo'lyozmalarda saqlanib qolgan. O 'sha davrlarda asosan masxarabozlar raqsga tushganlar va ms halqining orzu-niyatlarini,- infilishlarinf tasvirlab,- 17 www.ziyouz.com kutubxonasi o'sha davrlaming boyarlari, cherkov xodimlari ustidan kulgi ostiga olingan. O 'sha davrlaming boshqaruvchilari tomonidan oddiy halqning ijro etgan qo'shiq va raqslari qattiq ta'qib qilingan. Lekin halqning qo'shiq kuylashga va raqsga tushishga bo'lgan ehtiyojlari ulami yo'q bo'lib ketishiga yo'l qo'ymagan. Rus halq raqsi uch asosiy yo'nalishda shakllandi va rivojlandi. Bular: xorovodlar, improvizatsiya xarakteridagi o'yinlar va maxsus saxnalashtirilgan raqslardir. Bu raqslami qizlar qo'llarida ro'molcha, gullar bilan ijro etishgan. Bayram sayllarini, mehnat jarayonlarini, to'y marosimlarini, oilaviy marosim va an'analarini, sevishganlami va dugonalaming uchrashuvi kabi turli mavzulardagi qo'shiqlami tasvirlab bemvchi raqslar sahnalashtirilgan. Rus xalqining har bir o'lkasida o'z koloritini aniq belgilab, saqlab qolgan xalq raqslari mavjud. Smolensqda «Gusachok», Arxangelskda «Chijik», Kurskda «Timonya», Leningrad da «Tolkusha», Sibirda «Podgorka» va boshqa ko'plab o'lkalaming raqslari halq tomonidan sevib ijro etilib kelingan. Ular bir-biridan musiqa xarakteri, raqs harakatlari, kiyimlari va hattoki taqinchoqlari bilan farqlanadi. Ushbu raqslarda qizlar yigitlar bilan raqsga tushib o'z san'atini namoyish etadilar, ya'ni musobaqalashadilar. 1937-yilda Igor Moiseyev rahbarligidagi raqs ansambli tashkil etildi va bu sohada samarali ijod qilindi. Ro'molcha, savatdagi gullar yoki mevalar, oq qayin daraxtining shoxlari, mehnat va hunarmandchilik qurollari, to'quvchilik ashyolari, xullas qo'shiq mazmunidan kelib chiqib predmetlardan unumli foydalangan. Shuning uchun LMoiseyev sahnalashtirgan raqslar xalqning qalbiga yaqin va uning xotirasidan go'zal raqslari mangu o'rin olgan. Ansambl repertuarida 200 dan ortiq xalq raqslari va 100 dan ortiq jahon xalqlari raqslari o'rin olgan. «Baynovskaya kadrilw», «Russkiy pereplyas», «Venzelya», «Polka-krasotka s figurami i komplimentami», «Starinnaya gorods18 www.ziyouz.com kutubxonasi kaya kadril», «Podmoskovnaya lirika» kabi takrorlanmas, bir-biriga o'xshamaydigan raqslar shular jumlasidandir. Ayniqsa, LMoiseyev saxnalashtirgan xorovodlardan tashqari kadril, matroslaming «Yablochka» raqslari mashhurdir. Ansambl qardosh xalq raqs namunalaridan bo'lgan moldavanacha «Jok» syuitasi,

beloruslarning «Lyavonixa» va «Bulba», dog‘istonning «Lezginka»si, tojiklarning «Pichoq» raqsini ijro etganlar. Ansambl ispan, venger, koreys, meksika, slovyan, polyak, rumin, argentina, xitoy, kuba, fransuz xalq raqslarini ijro etgan. 1966 yilda ansambl Italiya davlatiga qilgan ikkinchi ijodiy safarida italyanlarga ulaming unutilib ketgan o‘z xalq raqslaridan bo‘lgan «Sitsiliya tarantellasi» raqsini ijro etib, oddiy, sayqal berilmagan xalq folklor raqslaridan sahnaviy raqs yaratish mumkinligini ko‘rsata oldi. «Slovyan xalqlari raqslari», «Do‘stlik va tinchlik», «Jahon davlatlari buylab» nomli dasturlariga turli davlatlarning raqslari kiritilgan. «Raqsqa yo‘l» deb nomlangan dasturda raqsqa tusha olmaydigan raqqoslarning ilk ijrosidan tortib, boshni aylantirib yuborishgacha olib keladigan aylanishli, murakkab harakatlardan iborat raqs to‘plami raqsning tug‘ilishi, uquvsiz ijrochining mohir raqqosga aylanishi jarayonini tasvirlab beradi. Baletmeyster konsert dasturlarini turlicha tuzadi. Ba‘zan alohida raqslardan, ba‘zan esa, o‘ziga xos xoreografik syuitadan iborat bo‘ladi. LMoiseyevning har bir dasturi yangilik sifatida qabul qilinadi. Borodinning «Knyaz Igor» baletidagi «Polovetskiye plyaski» katta xoreografik turkum raqslarini tomoshabinlar shunday qabul qildi. 1965-yilda esa LMoiseyev rahbarligidagi ansambl o‘zining samarali mehnatlari evaziga «Akademik raqs ansambli» unvonini olishga sazovor bo‘lgan. 1948-yilda Moskvada N.Nadejdina rahbarligida «Beryozka» ansambli tashkil etilgan. 1949-yil Budapeshtda o‘tgan II Butunjahon yoshlar va talabalar festivalida laureat va oltin medal sohibi bo‘ldi. Ansamblning «Lebedushka», «Sevemiy starinniy xorovod», «Sepochkaw», «Vorotsa», «Uzori», «Pryalitsa», «Topotuxa», «Na osenney yarmarke», «Devichiy pereplyas», «Kamsel» raqslari eng saralari hisoblanadi. Ba‘zi raqs qo‘shiq bilan birgalikda ijro etiladi va qo‘shiqdami ijrochilarning o‘zlari kuylaydilar. Axir, ms xalqida raqs va qo‘shiq bir-birdan ajralmasdir. M.Pyatnitskiy nomidagi Rus Davlat xori qoshidagi raqs jamoasi rahbari T.Ustinova ham ms xalq raqs folklorlarini saqlab qolishi 19 www.ziyouz.com kutubxonasi uchun katta ishlami amalga oshirgan. «Yashna bahorli o‘lkam», «Dala malikasi», «Yulduzlar sari» kabi zamonaviy raqs xam sahnalashtirgan. 1962-yilda V.Vorkovitskiy sahnalashtirgan «Rus miniatyuralari» raqs syuitasi esa katta san‘at asari hisoblanadi. O‘tloq va maydonlarda ijro etilgan xorovodlar Kalininsk viloyati chekka qishloqlarida mashhur bo‘lgan. «V sadu li v ogorode», «Chtoy-to zvon», «V sirom boru tropinka» va boshqa ko‘plab xorovodlar xalq qo‘shiqlari jo‘mavozligida ijro etilgan. Moskva viloyati kadrili xorovoddan quvnoqroq bo‘ladi. «Kamarinskaya», «Chijik», «Kak u nashix vorot», «Polyanka», «Ya na goru shla» kabi kadrillar ms xalq musiqasi, qo‘shiqlari orqali halqning butun xarakterini ochib beradi. Rus xalq o‘yinlari improvizatsiya qilinadi. Erkaklarning bir-biridan o‘tib, mahoratini qarsaklar, chaqqon oyoq va qo‘l harakatlari, qo‘llarini belda, boshda turishlari, yuqoriga sakrab yana o‘tirib olishlari, o‘tirib bir oyoqda aylanishlari, yuqoriga sakrab qushlar qanotini yoygani kabi qo‘llarini keng ochish harakatlari, gulxan ustidan sakrashlarini tasvirlash harakatlari orqali ms xalq raqs texnikasini namoyish etadilar. Garmon, balalayka kabi musiqasiz asboblari ijrosida quvnoq qo‘shiqlar

ijro etiladi. «Barinya», «Poydu 1 ya, viydu 1 ya», «Uj kak po lugu, lugu» qo'shiqlari shular jumlasidandir. Xulosa qilib aytganda, jahon halqlari raqs san'ati o'zining xalqchilligi, oddiy va soddaligi, lekin kuchli ijro texnikasiga va katta merosiy boylikka egaligi bilan qadrlanadi. Eng asosiysi xalqning qalbidan, yuragidan joy olgan va hozirgi kungacha sevib ijro etilib kelinayotgan raqslami saqlab qolish va kelajak avlodga ham busbutunligicha yetkazish istagining kuchliligidir. Bu borada barcha halqlaming soha mutaxassislari katta ishlami amalga oshirib kelmoqdalar. «Xalq raqsi» fan sifatida XIX asr oxirida Piterburg imperatorligining xoreografiya bilim yurtida vujudga keldi. Uning paydo bo'mishi balet spektakllarida ispancha, vengercha, polyakcha va boshqa xalqlar raqslarining ijro etilishi bilan bog'liqdir. Xoreograflar tomonidan xalq raqsi ijrochilari uchun klassik raqs tizimi kabi maxsus tizim shakllandi. A.Lopuxov, A.Shiryayev, A.Bocharovlaming ijrochilik tajribasi mahsuli bo'lgan «Xarakter raqsi asoslari» kitobi 1939-yilda nashrdan chiqdi. Katta hodisa sifatida qabul qilingan bu kitob xalq sahna raqsini o'rgatish bo'yicha birinchi darslik hisobla²⁰ www.ziyouz.com kutubxonasi nadi. Oyoq va qo'l harakatlarining atamaları 1966 va 1971-yillarda xalq sahna raqsi bo'yicha Butunittifoq seminarlarida qabul qilingan atamalarga asoslangan. Xalq raqsida oyoqning 5 ta ochiq, 5 ta to'g'ri, 5 ta erkin va 2 ta yopiq pozitsiyalari va turli holatlari mavjud. Qoining 7ta pozitsiyasi va 3 ta holati bor. Gavdaning to'g'ri, oldinga, orqaga va yon tomonlarga egilgan holatlari mavjud. «Jahon xalq raqslari» fani ikki qismda o'rgatiladi. 1. Stanok yonida ekzersis. 2. Zal o'rtasida ekzersis. Jahon xalq raqsi ekzersisi klassik raqs ekzersisiga asoslanadi. Ammo, uning maqsadi asosiy xalq raqslarining elementlarini, qo'llar, oyoq, gavda va boshning asosiy holatlarini o'rganish orqali xalq musiqasi va xarakteri bilan tanishtrishdan iborat. Xalqning fe'li, ichki dunyosi, temperamentiga xos jihatlarini aks ettirish qobiliyati ustida ishlash stanok yonida bajariladigan mashqlardan boshlanadi. Stanok yonidagi ekzersis tartibi quyidagicha: 1. Yarim va to'liq o'tirish (Demi va grand pliye). 2. Oyoq uchini tortib polda sirpantirish (Battement tandyu). 3. Kichik otishlar (Battement tendyu jette). 4. Havoda yoki pol bo'ylab oyoq bilan aylana harakatlar (Rondde-jambe par terre). 5. Poshnali mashqlar. 6. Oyoqlaming past va baland burilishlari (Battement fondyu). 7. Mayda keskir urishlar. 8. Kuchlanishsiz kaftli mashqlar (flik-flyak). 9. «Arqoncha»ga tayyorgarlik. 10. Zigzaglar (ilonizi). 11. Oyoqni 90 gradusga ochish (Battement relevent). 12. Katta otishlar (Grand battement jette). Har bir kombinatsiya «preparasyon» ya'ni, mashqlarga muvofiq musiqiy kirish va qo'llami tayyorlash harakati bilan boshlanadi. Stanok oldida ms, ukrain, venger, ispan, polyak, moldava, sigan, ozarbayjon, tatar kabi millatlar raqs harakatlarining elementlaridan foydalaniladi. Mashqlar qo'l kaftlarini burish, oyoq kafti, tovoni, uchi bilan depsinish, tik va bukilgan oyoqlarda harakatlanish, keskin o'tirib-turishlar, sakrashlami o'z ichiga oladi. Stanok oldida o'rgatilgan harakatlar va elementlar zal o'rtasidagi ijro uchun ²¹ www.ziyouz.com kutubxonasi tayyorgarlik vazifasini o'taydi. Zal o'rtasida murakkablashtirilgan yangi harakatlar qo'shilib raqs kombinatsiyalari tuziladi. Sahnalshtirilgan raqsalar asosan guruhli (10tadan ortiq) va

raqs syujeti mazmuniga qarab 3, 4, 6 kishilik ijrochilardan iborat bo'lishi mumkin. Musiqiy jo'rlik darsning asosini tashkil etadi. Bayan, akkordion, royal kabi cholg'u asboblardan foydalaniladi. Pedagog va konsertmeyster doim ijodiy hamkorlikda bo'lib, har bir mashg'ulotning maqsadi, xoreografik va musiqiy jihatlarini tushuntirishlari kerak. Musiqi raqsnings milliy koloriti, xarakteri, harakatlar ijrosiga mos kelishi kerak.

3. Tarixiy-maishiy raqslar Raqs san'ati vujudga kelganidan boshlab xalq raqslari uning asosiy janri bo'lib qoldi. U qadim davrlarda yaratilib va rivojlanib kelganligi, xalqning hayoti, maishiy va mehnatning ajralmas qismi bo'lib qolganligi tabiiy holatdir. Xalq raqsi xoreografiya vositalari bilan insonning ko'p qirrali xarakteri, uning ichki kechinmalarini ochib beradi. Xoreografiyani o'qitish ta'limiga kiruvchi fanlardan biri bu tarixiy-maishiy raqslardir. Tarixiy-maishiy raqs ta'limi harakatlar va kompozitsiyalar asosida tuziladi. Undan ko'zlangan maqsad «Xoreografiya san'ati asoslari» fani bo'yicha ta'lim olayotgan talabalarni ushbu fan bilan tanishtirish, raqs kombinatsiyasi va kompozitsiyasini yaratishda yordam berishdan iboratdir. Tarixiy-maishiy raqs fanini o'qitish ikki qismdan iborat bo'ladi. Birinchi qismda mavzu tarkibiga kiruvchi «Pas balanse», «Pas shosse», «Pas eleve» elementlari o'rgatiladi. Bunda ayrim elementlarni bajarilishiga ko'proq e'tibor qaratildi, o'rganilgan harakatlardan raqs kompozitsiyalari tuzishga misollar beriladi. Ikkinchi qismda o'tilgan materiallar va talabalarining imkoniyatlarini hisobga olib tuzilgan raqs va raqs kompozitsiyalariga ko'proq e'tibor beriladi.

0 'rta asrlarda «Branl» va uning turli ko'rinishlaridan «Quvnoq branl», «Dehqonlar branli», «Oddiy branl», «Qo'ng'iroq branli», «Farandola», «Burre» kabi raqslar xalq orasida ijro etib kelingan. Uyg'onish davrida «Pavana», «Menuet», «Sarabanda», «Volta», «Allemanda» raqslarisiz biror ballar, kechalar, ko'cha bayramlari o'tmagan. XVIII asrga kelib tarixiy-maishiy raqslar elementlari nafaqat 22 www.ziyouz.com kutubxonasi murakkablashdi, balki yangicha «Polonez», «Tampet», «Kontrdans» turlari ham yaratildi. Hatto «Gavot» raqsi ikki kishi uchun yaratilgan kichik balet spektakli darajasiga yetdi. XIX asrga kelib o'tgan asrlarda ijro etib kelingan tarixiy-maishiy raqslarning ko'pchiligi saqlanib qolingan va o'zgacha kayfiyat va usulda ijro etilgan. «Fransuzcha kadri», «Kotilon», «Ekosea», «Lansye», «Vals», «Aleman», «Mazurka», «Padegras», «Shakon», «Minon», «Pa-de-trua» kabi raqslar xalq orasida sevib ijro etilgan. Rossiyada qadimgi slovyan xalqi hayotida bayramlar alohida o'rin egallaydi. Dala ishlaridan, ovdan qaytgach yoki, oilaviy marosimlarni nishonlashda aylana bo'lib raqsga tushadigan «Shimol xorovodi», «Hayrlashuv raqsi», «XVIII asr ms ayollar raqsi» kabi raqslar qo'shiq jo'rligida ijro etilgan.

4. 0 'zbek raqsi 0 'zbek raqsi XX asr davomida xalq orasida bayram va marosimlar bilan bog'liq holda an'anaviy va zamonaviy sahna talablari asosida qayta ishlangan shakllarda yashab keldi. Xalq raqsi va sahnaviy raqs bir-birini to'ldirgan hamda ta'sir ko'rsatgan holda muayyan bosqichlarni bosib o'tdi. 0 'zbek raqs maktabi asoschilari Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, Mukarrama Turg'unboyeva va ularning safdoshlari Isohor Oqilov, Roziya Karimova, Gavhar Rahimovalarning mashaqqatli mehnati, sa'y harakati, ijodiy

izlanishlari natijasida tashkil qilingan «Bahor», «Shodlik», «Lazgi» raqs ansambllari butun jahonni lol qoldirib zabt etdi. Ular tarbiyalagan Qunduz Mirkarimova, Yulduz Ismatova, Ravshanoy Sharipova, Qodir Mo‘minov, Gavhar Matyoqubova va boshqa ko‘plab shogirdlari ustozlar an‘anasiga qat’iy tayangan holda, ulaming ishlarini davom ettirib, raqs san‘atining faoliyat doirasini kengaytirish orqali yanada boyishiga, professional darajaga yetishiga o‘z hissalarini qo‘shdilar. O‘zbek raqs san‘ati ta‘limining yangicha uslublarini izlab topdilar. Musiqa va san‘at maktablari, kollejlari, litseylari iqtidorli, iste’dodli yoshlarning qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun xizmat qilgan bo‘lsa, institutda minglab raqqosalar, baletmeysterlar, pedagoglar yetishib chiqib xalq xizmatiga safarbar qilindi. Istiqloq sharofati bilan umumxalq bayramlarining tiklanishi, turli ko‘rik-tanlovlarning o‘tkazilishi natijasida folklor janri rivojlandi. Katta maydon raqslari, bolalar raqslari vujudga keldi. Mahoratli, izlanuvchan, tashabbuskor 23 www.ziyouz.com kutubxonasi baletmeysterlar tomonidan juda ko‘plab professional va havaskor raqs ansambllari tashkil qilindi. O‘zbek raqs san‘ati badiiy ijodiyot taraqqiyotini harakatlantiruvchi kuchining bir bo‘g‘iniga aylandi. O‘zbek raqs san‘atini o‘qitishda Farg‘ona raqs maktabi asosida bosh, gavda, qo‘l, barmoqlar, yelka uchun mashqlar bajariladi. Sahna nuqtalari, uning sxemasi tushuntiriladi. Aylanishlarning yengil ko‘rinishlari bajariladi. Ila erkin, 7 ta qoi va 7 ta oyoq holatlari o‘qitiladi. Holatlar o‘z qoidasi bo‘yicha o‘zlashtirilganidan so‘ng 5 qismdan iborat «Doira dars» harakatlari o‘rgatiladi. So‘ng, Buhoro va Xorazm maktablarini o‘qitishga o‘tiladi. Holatlar va harakatlardan foydalanib talabalar imkoniyatlarini inobatga olgan holda etyudlar sahnalashtiriladi. 5. Xalq raqslarini sahnalashtirish Raqsni inson yaratadi, o‘zining hayotiy ehtiyoji uchun yaratadi, o‘zining ko‘tarilgan kayfiyati boshqalarga ham ta’sir qilishi uchun yaratadi. Ammo oddiy xalq ichidan chiqqan, butun hayotini shu sohaga bag‘ishlagan, xalq raqslarini qaytadan ishlab, sayqal berib, yanada ko‘rkamlashtirib, san‘at darajasigacha yetkazuvchi, san‘atni butun dunyoga tanituvchi, uni rivojlantiruvchi, yanada boyituvchi raqs san‘ati ustalari bo‘lib, ular -Baletmeysterlar deb ataladi. «Baletmeyster» so‘zi - «Balet ustasi» degan ma’noni anglatadi. «Baletmeyster» baletda va raqsning boshqa har xil janrida ijod qiladi. Baletmeysterlik faoliyati to‘rtta turga bo‘linadi: 1. Baletmeyster - yaratuvchi; 2. Baletmeyster - sahnalashtiruvchi; 3. Baletmeyster - repetitor(mashq qildiruvchi); 4. Baletmeyster - pedagog. Baletmeyster - yaratuvchi xoreografik asar yaratadi. Uni boshqa san‘at turlarini yaratuvchi ijodkorlar ya’ni shoir, kompozitor, bastakor, rejissyor, rassom, yozuvchi, haykaltaroshlarga tenglashtirish mumkin. Faqatgina ulardan farqli tomoni shundaki, baletmeyster -yaratuvchi xoreografik obrazlar yaratadi. O‘z tasavurlarini imo-ishora, raqs harakatalari, kiyim va taqinchoqlari orqali ifodalaydi. Raqsni yozganda tomoshabin tomonidan turib (ijrochining yuzi sahnaning oldiga qaragan holda) yozilsa, sahnalashtiruvchiga raqsni tahlil qilishga, butun raqsning chizmasini ko‘rib turishga hamda sahna maydonidagi raqqos va raqqosalarning ijrolarini nazorat qilishga qulay imkon yaratiladi. Sahnalashtiruvchi ijrochilarga sahnaning tuzilishini

ham o'rgatishi kerak. Baletmeysterlar raqsni sahnalashtirishda turli hil chizmalardan foydalanishi mumkin. Raqsning qanchalik qiziqarli chiqishi baletmeysteming fantaziyasiga bog'liq. Baletmeyster-repetitor(mashq qildiruvchi)vazifasi baletmeyster - yaratuvchi yaratgan va baletmeyster - sahnalashtiruvchi sahnalashtirgan raqsni ijrochilar bilan mashq qilishdan iborat bo'lib, ularning raqsdagi ijro mahoratini oshirishga qaratilgan bo'ladi. Yakka, ommaviy raqslar, ulardagi solist ijro etadigan qismlarini meyoriga yetkazib, yuqori saviyada ijro etishlarini ta'minlashdan iborat. Mashq qilish jarayonida yaratuvchi va sahnalashtiruvchi raqsni qanday o'rgatgan bo'lsa, biron joyiga o'z hohishicha o'zgartirish kiritmasligi kerak, lekin o'z fikrini bildirishi mumkin va o'zgartirish zarur bo'lgan holda baletmeyster - yaratuvchining roziligi bilan amalga oshiriladi. Baletmeyster-repetitor (mashq qildiruvchi) ansambl tomonidan ijro etilib, repertuaridan joy olgan eng sara raqslami ham mashq qildiradi, zarur bo'lganda yangi ijrochilarni kiritadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. -T.: « O'zbekiston», 2010.
2. I.A.Karimov. «Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch». T., 2008.
3. M.Abdullayeva. Aktyorlik mahorati asoslari. T., 2013.
4. J.Maxmudov. Aktyorlik mahorati. T., 2005.
5. J.Maxmudov, H.Maxmudova. Rejissura asoslari. T. 2008 y.
6. R.Karimova. « O'zbek raqslari». T.: «Cho'lpon» nashriyoti, 2003.
7. X.Xamidova, D.Sayfullayeva, S.Zokirova. «Merosiy raqs durdonalari». T.: «Cho'lpon», 2003.
8. D.Sayfiillayeva, Z.Kazakbayeva. O'zbek raqs san'ati tarixi va raqs sahnalashtirish sirlari. T.: «Voris» M.Ch.J., 2006.
9. R. Karimova, D.Sayfullayeva. O'zbek yakka ayollar raqsi. T.: «Cho'lpon», 2007.
10. Qilichev T. Xorazm xalq teatri. T., 1988.
11. Avdeyeva L. O'zbek milliy raqsi tarixidan. T., 2001.
12. Muhsin Qodirov. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasidan.
13. O.I.Shirokaya. Tamaraxonim. G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1973.
14. M.Axmedov. Isohor Oqilov. G'. G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.1975.
15. N.Abraykulova. Raqs jamoalari bilan ishlash uslubiyoti. T.: Xalq merosi nashriyoti, 2004.
16. H.Xursandov, SH.Qurbonova. Surxon raqs maktabi. T., 2011.